

יהודה שביב

יהא מונח עד שיבוא אליהו

א

שנים שהפקידו אצל אחד, זה מנה וזה מאתיים, זה אומר שלי מאתיים וזה אומר שלי מאתיים – נותן לזה מנה ולזה מנה, והשאר יהא מונח עד שיבוא אליהו. אייר יוסי: אם כן מה הפסיד הרמאי, אלא הכל יהא מונח עד שיבוא אליהו (בבא מציעא לו ע"א).

שיבוא אליהו – ויאמר למי הם (ר"ח, בבא מציעא ג ע"א).

וכבר נשאלה שאלה: מה יועיל לנו אליהו בבירור ספקות מעין אלו. בעל 'קובץ שיעורים' (ח"א, בבא בתרא, אות תרמ) דן בכך. בהנחה הראשונה הבין שאליהו "נאמן לברר של מי הוא", ומכאן שאף עד אחד נאמן בבירור כהאי גוונא, שהרי בדבר הצריך שני עדים "אפילו משה ואהרן לא מהימני". אבל שאלת נאמנות עד אחד נתונה במחלוקת ראשונים, עיי"ש. על כן הוא הציע דרך אחרת: אין הכוונה שטאמנות אליהו תכריע, אלא "דכשיבוא אליהו יודה הבעל דין בעצמו, שיתבייש לכפור בפני אליהו".

פירוש זה נלעני"ד רחוק קצת, וראוי לבדוק דרך אחרת.

ב

המשנה שהבאנו הוזכרה כבר בתחילת המסכת (ג ע"א). לאחר שהסקנו ששבועה שמטילה המשנה בשנים או חזין בטלית תקנת חכמים היא, וכל כולה לא באה אלא להרתיע – "שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף טליתו של חבירו ואומר שלי היא" – באה הגמרא להשוות עם מקרה שבו פסק הדין כולו נקבע כדי להרתיע רמאים. הגמרא מביאה את מחלוקת התנאים במשנה "יהא מונח, שבה עומדת ביסוד הפסיקה מגמת הרתעת הרמאי (י"א"כ מה הפסיד הרמאי").

אכן, אפשר שבשאלה זו גופה נחלקו התנאים. לרבי יוסי, הקובע שהכול יהא מונח עד שיבוא אליהו, פסיקה זו יכולה להביא לבירור האמת, כדברי הגמ':

"התם קניס ליה רבי יוסי לרמאי כי היכי דלודי"¹ אולם לרבנן, הקובעים שרק השאר יהא מונח, הרמאי הנוכחי ודאי לא יודה, שהרי אין לו כל תמרץ, אבל אם ידע מראש שכך יפסקו בדין כזה, לא יבוא לרמות, שכן לא ירוויח דבר.² לפי זה, לרבי יוסי פסק הדין אינו סופי בהכרח, אלא הוא מכשיר לגילוי האמת, ואילו לרבנן פסק הדין מהווה קביעה סופית נוכח טענות הצדדים.

ג

אולי קשור הדבר למחלוקת ראשונים. רש"י (לו ע"ב, ד"ה אמר רב ספרא) מבהיר: "הא דקתני מסתלק לאו דלישקלו אינהו וליזלו ולא שיוציאנהו מידו, אלא תהא מונחת בידו עד שיתברר הדבר...". ואף שמבחינת הלשון ויניח, הפירוש נשמע דחוק משהו, היה חשוב לרש"י להסביר ולקבוע כך. לעומת זאת, התוסי (ב"ק קג ע"א, ד"ה אבל) מבינים: "ויניח – ביד בית דין". ודבריהם אמורים בדווקא, אף שבכך נוצר קושי שם בב"ק, עיי"ש. נמצאו גם רש"י וגם תוסי דבקים בהסבריהם, חרף הקושי הקיים בכל אחד מהם.

משמע מחלוקת דווקאית ביניהם.

ואפשר שהמחלוקת ביניהם היא זו: כבר אמרו תוסי (ד ע"א, ד"ה ויחלוקו) "שהנפקד תופס בחזקת שניהם, כאילו הם עצמם מוחזקים בו". מסתבר שרק בעקבות פסק דין סופי ניתן להוציא מידי המוחזק. מעתה אפשר לומר שלרש"י "הא מונח" אינו פסק, אלא קביעה זמנית שתאפשר בירור ממצה של העניין (הרמאי יודה...), ולכן אין מוציאים מידי הנפקד, אלא יהא מונח בידו. משא"כ לתוסי שלפיהם יהא מונח זו פסיקה שבטעייה נוציא מן הנפקד לידי הבייד.

¹ אף כי קיימת גם אפשרות שדווקא השני יודה ויאמר שהוא הפקיד מנה, כדי שלא יפסיד לפחות את המנה שהפקיד (וחשווה למשפט שלמה, שם ביקשה דווקא האם האמינית שיינתן הילד לשנייה).

² וצריך אז לחניח שהרמאי הפוטנציאלי מודע להלכה הנפסקת בזה. על כל פנים, לרבנן הרי במודע אנו מפסידיים מנה לאותו שהפקיד מאתיים. וניתן היה לחבין זאת כמין 'קרבן' של הפרט למען תקנה כללית: למנוע רמאויות בעתיד. והרי זה בדומה לפסק במשנת שניים או חזין, שמשביעים את שניהם מתקנת חכמים כללית "כדי שלא יהא כל אחד ואחד...", אבל אפשר שלא מגמת תיקון יש כאן, אלא חוסר ברירה. כיוון שלגבי המנה השלישי אין אנו יכולים להכריע, הרי ההכרעה היא שיהא מונח.

יהא מונח עד שיבוא אליהו

ד

והנה בעניין זה מצאנו סתירה בפסקי שו"ע. בחו"מ, סימן רכב ב, נפסק:

הלוקח מעות מחמשה בני אדם וכל אחד מהם תובע אותו ואומר אני הוא בעל המקח, והוא אינו יודע ממי מהם לקח, מניח דמי המקח ביניהם ומסתלק, ויהיו הדמים מונחים בבית דין עד שיוודו או עד שיבוא אליהו.

לעומת זאת, בסימן שסא נפסק:

שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתיים – אם הביאו לו השנים כאחד שלוש מאות מנה ובאו ותבעו וכל אחד אומר המאתיים שלי, נותן מאה לזה ומאה לזה, והשאר יהא מונח אצלו³ עד לעולם או עד שיוודה האחד לחבירו.

וכבר העיר על כך ברמיה הגר"א בסימן ש. אבל השי"ך, סימן רכב ה, העיר שהדין הנכון הוא כפי שכתוב בסימן ש, שיהיו הדמים מונחים בידו. ואולי ניתן ליישב כך: בסימן רכב מדובר באדם החייב מעות לאחד מחמשה, אבל המעות אינם מסוימים, ולכן אין כאן דין מוחזק לגבי חפצא מסוים, ואין בעיה להוציא מידו ולהפקיד זאת בבית דין. לא כן בסימן ש, שם מדובר בנפקד המוחזק עבור שניהם, וכל עוד אין פסק סופי אין להוציא מידו.

³ אכן הרמ"א ציין: "וי"א דיהא מונח ביד בית דין".